

TEGDES EGYHÁZI DÓRA

A szlovákiai magyar kisebbség szempontjából jelentős települések könyvtári helyzete 2024-ben

DÓRA TEGDES EGYHÁZI

Library Situation in Settlements Significant for the Hungarian Minority in Slovakia in 2024

Keywords: research; libraries; library services; Hungarian-majority settlements; Association of Hungarian Librarians in Slovakia (SZMKE)

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v27y2025i4.06>

Kutatásunkkal a magyar többségű települések könyvtári helyzetét vizsgáltuk, összehasonlítva a tárgyat tekintve azonos, 2019-es kutatásunk anyagával. A kutatás mindkét esetben a Kisebbségi Kulturális Alap támogatásával valósult meg. Az adatgyűjtésben részt vettek: Tegdes Egyházi Dóra, Roncz Melinda, Reicher Erika és Pethő Andrea, a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagjai. Míg a 2019-es felmérésünk során a 2011-es népszámlálási adatokból indultunk ki, 2024-ben már a friss, 2021-es népszámlálási adatok szolgáltatták a kiindulási alapot. Ezek alapján 2019-ben még 388 települést vizsgáltunk, 2024-ben már csak 361-et. (1. ábra)

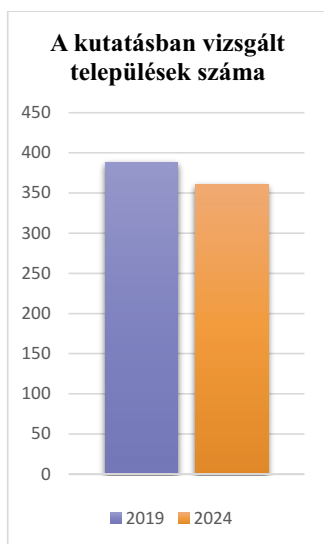
1. Az érintett települések, a vizsgált könyvtárak

A Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján 2021-ben 336 településen volt magyar többség (1. nemzetiség szerint). További egy olyan település akadt, a 2071 fős Sajókeszi (Kesovce), ahol a 2. nemzetiség megjelölésével a lakosság 75%-a vallotta magát magyarnak. Ezenfelül 24 településen ugyan már nincsenek többségben, de a magyar nemzetiségű lakosság száma még meghaladja az 1000 főt. Ez alapján lett 361 település kutatásunk tárgya.

A 2011-es népszámlálási adatokhoz képest 34 településen/településrészen már sem magyar többség, sem legalább 1000 főnyi magyar nemzetiségű lakosság nem él, ezek a következők: Alsóbodok (Dolné Obdokovce), Andód (Andovce), Apátújfalu (Opatovská Nová Ves), Buzita (Buzica), Csúz (Dubník), Dernő (Drnava), Doborgaz (Dobrohošť), Egyházfa (Kostolná pri Dunaji), Fél (Tomášov)*, Felsővisnyó (Višňové),

Gömörsíd (Šíd), Gyerk (Hrkovce), Gyürki (Ďurkovce), Harmac (Chrámec), Hegysúr (Hrubý Šúr), Jólész (Jovice), Krasznahorkaváralja (Krásnohorské Podhradie)*, Lontó (Lontov), Nagymaróc (Veľké Dravce), Nemesmartonfala (Martinová), Nyitra (Nitra)*, Olgya (Oľdza), Oroszka (Pohronský Ruskov), Pelsőc (Plešivec)*, Pelsőcardó (Ardovo), Pozsony Óváros (Bratislava mestská časť Staré Mesto)*, Pozsony Újváros (Bratislava mestská časť Nové Mesto)*, Pozsonyboldogfa (Boldog), Rakottyás (Rakytník), Szalóc (Slavec), Tósnyárasd (Topoľnica), Tőre (Turá), Vaján (Vojany), Zonctorony (Tureň). A csillaggal jelölt települések 2011-ben ugyan magyar többséggel már nem rendelkeztek, de magyar nemzetiségű lakosaik száma meghaladta az 1000 főt. 2021-re azonban számuk a határérték alá csökkent. Mivel kutatásunk idejére ezeken a településeken hivatalosan sem magyar többség, sem legalább 1000 főnyi magyar nemzetiségű lakosság nem maradt, a felsorolt települések könyvtári ellátottságát már nem vizsgáltuk.

1. ábra. A kutatásban vizsgált települések számának összehasonlítása 2019-ben és 2024-ben

2024-ben viszont 6 olyan település is kutatásunk tárgyává vált, amelyben az utolsó népszámlálás alapján 50% fölé emelkedett a magyarok aránya: Deregyő (Drahňov), Dulovo (Dúlháza), Gesztete (Hostice), Szútor (Sútor), Uzapanyit (Uzovská Panica), Várgede (Hodejov).

A vizsgált települések között maradt ugyan Jóka (Jelka), Lég (Lehnice), Nagykér (Veľký Kýr), Naszvad (Nesvady) és Somorja (Šamorín), de ezeken a településeken a magyar nemzetiségűek aránya már 50% alá esett amellet, hogy a magyar lakosság száma meghaladja az 1000 főt.

A magyar nemzetiség szempontjából még bástyának tekinthető az a 19 település, ahol a magyar lakosok száma 2019-ben és 2024-ben is meghaladta az 1000 főt: Diószeg (Sládkovičovo), Érsekújvár (Nové Zámky), Galánta (Galanta), Kassa Nyugat (Košice Západ), Léva (Levice), Losonc (Lučenec), Ógyalla (Hurbanovo), Pozsony Főrév (Bratislava mestská časť Ružinov), Pozsony Ligetfalú (Bratislava mestská časť Petržalka), Pozsonypüspöki (Podunajské Biskupice), Rimaszombat (Rimavská Sobota), Rozsnyó (Rožňava), Szelőce (Selice), Szenc (Senec), Szepsi (Moldava nad Bodvou), Torna (Turňa nad Bodvou), Vágsellye (Šaľa), Nagymagyar (Zlaté Klasy), Zselíz (Želiezovce).

Az egyes településekre vonatkozó népszámlálási adatokat a Fórum Kisebbségkutató Intézet által működtetett Szlovákiai Magyar Adatbank település adatbázisából és a Szlovák Statisztikai Hivatal 2021-es népszámlálási adatbázisából gyűjtöttük ki. Az érintett településeken elsősorban a nyilvános könyvtárakként működő községi, városi, regionális vagy kerületi könyvtárakat vizsgáltuk, valamint a magyar tanítási nyelvű iskolák könyvtárait és az egyéb, nyilvános könyvtárként is működő könyvtárakat (múzeumi, speciális).

2. Kutatásmódszertan

Kutatásunk módszertana a 2019-es vizsgálati módon zajlott, annyi különbséggel, hogy a legtöbb helyszínen már voltak konkrét kapcsolódási pontjaink. Az egyes intézményeket, településeket e-mailben és telefonon kerestük meg. Dolgoztunk a Szlovákiai Könyvtárak Jegyzékével (Zoznam knižníc SR), valamint az egyes régiókban dupla ellenőrzés és a pusztá kíváncsiság kedvéért a regionális könyvtárakban tevékenykedő módszertanos könyvtáros kollégáktól is lekértük az ő hatáskörükbe tartozó települési könyvtárak jegyzékét, mivel a 2015/126. sz. Könyvtárakról szóló törvény alapján a regionális könyvtárak módszertanos kollégái felelősek szakmailag a régiójukba tartozó községi, városi, iskolai és speciális könyvtárakért. A legtöbbször nagyon gyorsan (1-2 napon belül), készséggel álltak rendelkezésünkre, bár nem minden esetben hagyatkozhattunk ezekre a listákra, mert nem voltak teljesen naprakészek.

Felmérésünk során a korábbi kutatási kérdőívet használtuk, ez ugyanis továbbra is megfelel azoknak az adatoknak, amelyeket a Kulturális Minisztériumnál hivatalosan bejegyzett könyvtáraknak évente statisztika formájában szolgáltatniuk kell. A kétnyelvű (szlovák és magyar) kérdőívünket 9 témakörre osztottuk: 1. Általános adatok (székhely, hivatalos képviselő, kapcsolattartó elérhetőségek, közösségi oldalak, nyitvatartás), 2. Könyvtárhasználók, 3. Könyvtári szolgáltatások (kölcsonzési adatok, gyűjtemények, adatbázisok, online katalógus, integrált könyvtári rendszer, egyéb szolgáltatások), 4. Könyvtári állomány (könyvtári egységek száma, állománygyarapítási mutatók), 5. Rendezvények, 6. Könyvtári alkalmazottak, 7. Infrastruktúra, 8. Együttműködés, szervezeti tagság, 9. Egyéb fontos információk a 2022–2023-as évre vonatkozólag (pályázatok).

Az így begyűjtött adatok egyértelműen mutatják, hogy a könyvtár milyen szinten működik: túlél, de nem fejlődik, esetleg csak minimálisan tud lépést tartani, avagy dinamikusan igyekszik lépést tartani a jelenkorral.

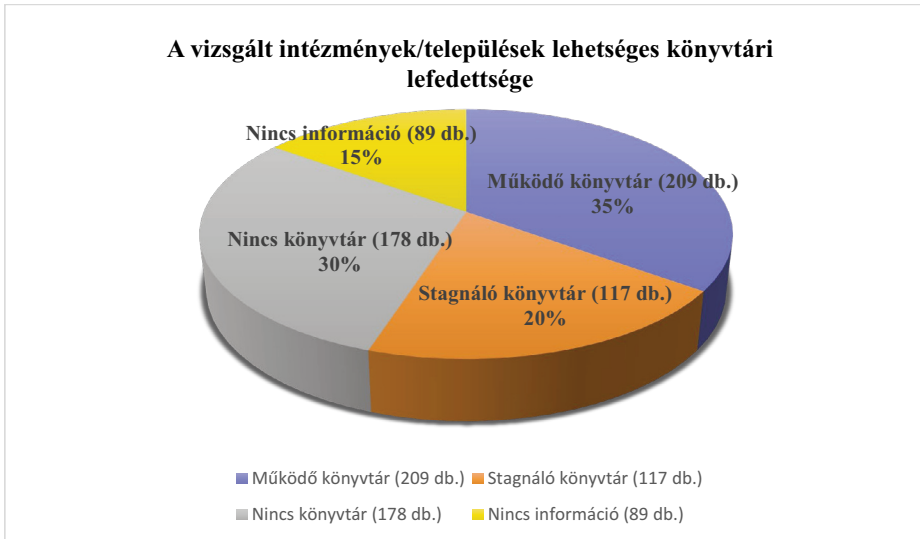
3. A kutatás kiemelt eredményei

A vizsgált 361 település közül 126-on, tehát a települések 38%-án van legalább egy működő könyvtár. (2. ábra) A legtöbb aktív könyvtárral Dunaszerdahely városa büszkélkedhet. Adataink alapján itt egy regionális, egy múzeumi és nyolc magyar iskola könyvtára működik. Számszerűsítve 371 lehetséges könyvtári helyszínt vizsgáltunk. Ez összeíti azon községek, magyar iskolák számát, ahol elméletben lehetséges volna könyvtárat fenntartani. (3. ábra) A kutatás során összesen 209 működő könyvtár adatait gyűjtöttük össze: 88 községi, 86 iskolai, 18 városi, 8 regionális, 7 múzeumi és 2 egyéb. (4. ábra) 2019-ben még 306 működő könyvtár adatait vizsgáltuk. 2024-ben egyébként a községek 26%-ának van működő községi könyvtára (88 község), a magyar tanítási nyelvű iskoláknak pedig csupán a 39%-ának van működő iskolai könyvtára (86 iskola). Összesítve 2019-ben a vizsgált települések 50,77%-án volt működő könyvtár, tehát minden második településen volt elérhető könyvtári szolgáltatás. 2024-ben ez a szám 37,67%, tehát már csak egy kicsivel magasabb, mint egyharmad, vagyis minden harmadik településen működik vagy nyilvános és/vagy iskolai könyvtár.

2. ábra. A vizsgált települések könyvtári lefedettsége

3. ábra. A vizsgált intézmények/települések lehetséges könyvtári lefedettsége

4. ábra. A kutatás során összegyűjtött működő könyvtárak aránya könyvtártípusok tükrében

A nyitvatartási idő a könyvtárak egyik leglényegesebb tulajdonsága, azaz hogy az olvasók számára mikor állnak rendelkezésre. A községi könyvtárak 93%-a, az iskolai könyvtárak 65%-a, a városi, regionális és az egyéb könyvtárak 100%-a, míg a múzeumi könyvtárak 42%-a üzemel kötött nyitvatartási idővel. A községi könyvtárak átlagosan heti 9,6 órát tartanak nyitva. A nyitvatartási óráik száma heti 1 órától 40 óráig terjed; az iskolai könyvtárak átlagosan 4 órát tartanak nyitva, s az órák száma fél órától 32,5 óráig terjed. Fontos megjegyezni, hogy sem a községi, sem az iskolai könyvtárak esetében –

még ha a nyitvatartási idő meghaladja is a heti 30 órát – nem beszélhetünk arról, hogy a 100%-os munkaidőben foglalkoztatott könyvtáros csak könyvtári feladatokat látna el. A községi könyvtárak jelentős részében az „összemosott” funkció érvényesül, tehát a könyvtári feladatokat a hivatal egy munkatársa látja el, aki hivatali teendői mellett – igény esetén – kinyitja a könyvtárat és foglalkozik az olvasókkal. Az iskolai könyvtáraknál a működtetésért általában egy megbízott pedagógus felel, aki ezt tanári munkája mellett, a tanóráin felül, külön bérezés híján végzi. Így a fenti óraszámok ez utóbbi két könyvtártípusnál némileg megtévesztőek lehetnek. A városi könyvtárak átlagosan heti 32,4, a regionálisak 47,8 órát tartanak nyitva. A múzeumi, speciális és egyéb könyvtárak heti nyitvatartási óráinak száma átlagosan 24,5 óra.

Az integrált könyvtári rendszerek (IKR) a könyvállomány és a könyvtári adminisztráció – például a kölcsönzések nyilvántartása – 21. századi követelményeknek megfelelő rendszerezését teszik lehetővé. Napjainkban az elektronikus nyilvántartás megléte alapvető elvárás kellene, hogy legyen, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ez számos esetben hiányzik. Az iskolai könyvtárak esetében az iskolák 83%-ának nincs ilyen rendszere, tehát a könyvek sincsenek elektronikus formában feldolgozva. A községi könyvtárak csupán 17%-a, a városiak 89%-a, a regionálisak 100%-a, a múzeumi könyvtárak 29%-a, az egyéb és speciális könyvtárak 50%-a rendelkezik IKR-rel. A községi könyvtárak 60%-a a Biblib felhő alapú IKR-szolgáltatást használja, a városi könyvtárak közel 50%-a. A többiek által használt rendszerek: Huntéka, KIS MASK, KOHA, Proflib, Tritius, ARL. A regionális könyvtárak mindegyike a DAWINCI-t használja, amit az a SVOP cég fejleszt, amely a Biblibet is. A múzeumi könyvtárak 29%-a, a speciális könyvtárak 50%-a használ IKR-t. 2019-ben mindössze a könyvtárak 13%-a használt IKR-t, ami akkor 42 könyvtárat jelentett. Ez a szám a 2024-es kutatásunk idején 52-re emelkedett, ami a vizsgált könyvtárak 25%-át teszi ki. Ez azt jelenti, hogy nem túl jelentősen, de mégis nőtt az elektronikus rendszert használók köre.

Kutatásunk során a könyvállomány nagyságára, a 2023. évi gyarapodására és az állomány nyelvi összetételére is rákérdeztünk. Utóbbiról nem minden könyvtár tudott pontos adatokkal szolgálni. Az állomány bővítése nagyon fontos feladat, hiszen az olvasókat csak egy naprakész könyvtár tudja bevonni. A vizsgált iskolai könyvtárak 40%-a 2023-ban egyetlenegy könyvvel sem bővítette az állományát. A községi könyvtárak esetében ez 24%. Az adott évben a városi, a regionális, a múzeumi és az egyéb speciális könyvtárak mindegyike bővítette könyvállományát.

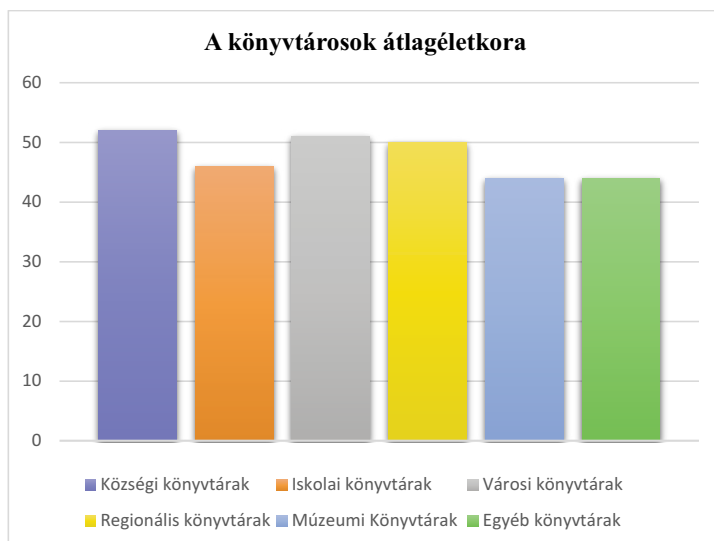
Ami a könyvtári szolgáltatásokat illeti, a hagyományosak mellett – mint a könyvkölcsönzés vagy tájékoztatás – néhány könyvtár speciális tevékenységet is folytat, hogy olvasói igényeit kielégítse. Ilyen speciális szolgáltatások például: könyvek házhoz szállítása (időseknek), társasjáték-kölcsönzés, Bibliobox (kültéri könyvvisszaadó automata), könyves kuckók üzemeltetése a városban/régióban, hangoskönyvek kölcsönzése.

A könyvállomány szolgáltatásán túl a könyvtár aktivitásának mértékét és közösségi szerepét/szerepvállalását leginkább a rendezvények mutatják. A vizsgált iskolai és községi

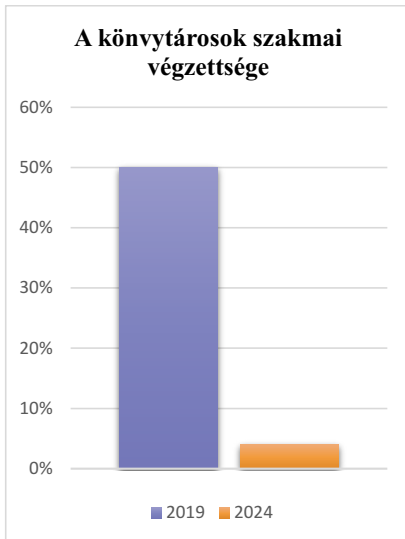
gi könyvtárak 47-47%-a a lekérdezett 2023-as évben egyetlen rendezvényt sem tudott felmutatni. A városi könyvtárak éves szinten átlagosan 257, a regionálisak 585 rendezvényt szerveznek. Ezek a számok arányosan mutatják, hogy a több professzionális alkalmazottat foglalkoztató intézmények mennyivel színesebben és aktívabban tudják szolgálni a közösségüket a különféle információs nevelést megcélzó, kulturális vagy szakmai programjaikkal. Közkedvelt programok: Magyar Népmese Napja, Andersen éjszakája, magyar költészet napja, mesefoglalkozások, rendhagyó könyvtárismereti órák, foglalkozások óvodásoknak, iskolásoknak, nyugdíjasoknak, baba-mama kluboknak, Ringató foglalkozások, iskolai könyvtárak napja, versenyek a könyv hónapján, kézműves-foglalkozások, vetélkedők, társasjátéklklub, író-olvasó találkozók, beszélgetőestek, könyvbemutatók, rendhagyó irodalomórák, kiállítások, papírszínház-foglalkozások.

A könyvtárak szíve-lelke mindig a könyvtáros, ugyanakkor kutatásunkban szám-szerúsíteni csupán az alkalmazottak számát, életkorát és végzettségét tudtuk. Szembeötlő, hogy az átlagéletkor az első kutatáshoz képest minden könyvtártípusban nőtt. A községi könyvtárakban 52 év, az iskolai könyvtárakban 46 év, a városi könyvtárakban 51 év, a regionális könyvtárakban 50 év, a múzeumi és az egyéb könyvtárakban 44 év a könyvtárosok átlagéletkora. (5. ábra) A könyvtári végzettséget tekintve drasztikus változások történtek 2019-hez képest. A községi könyvtárakban 2019-ben még az alkalmazottak 50%-a rendelkezett könyvtári szakképzettséggel, ez a szám 2024-ben 4%-ra esett vissza. (6. ábra) A városi könyvtáraknál ez az arány 60%-ról 22%-ra, a regionális könyvtáraknál pedig 55%-ról 27%-ra csökkent. Mindez azt mutatja, hogy a könyvtári feladatokat egyre inkább nem könyvtári szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak látják el. Fontos megjegyezni, hogy a szakirányú végzettség megléte vagy hiánya nem feltétlenül tükrözi a szakma iránti elkötelezettség mértékét.

5. ábra. A könyvtárosok átlagéletkora

6. ábra. A könyvtárakban dolgozók szakmai végzettség szerinti aránya 2019-ben és 2024-ben

A könyvtári infrastruktúrát illetően 2025-ben nem tekinthetünk el az internetes lefedettség mértékétől. A könyvtárak egyik alapvető funkciója az információközvetítés, s ez manapság elképzelhetetlen az internethez való hozzáférés biztosítása nélkül. Ehhez képest az iskolai könyvtárak csupán 63%-ában van internetelérhetőség. Még meglepőbb, hogy 17 iskolai könyvtár olyan teremben működik, ahol egyetlen ülőhely sincs a könyvtárhasználók számára. A községi könyvtárak 63%-ában van internet-hozzáférés, és öt olyan könyvtár működik, ahol nincs ülőhely. A városi könyvtáraknál meglepő, hogy csak a 89%-uknak van internetlefedettsége, míg a regionális könyvtárakban szerencsére ez az arány már 100%.

Több szempontból is lényeges lehet, hogy az intézmény vagy a könyvtáros tagja-e valamelyik könyvtáros-egyesületnek. Az elsődleges szempont, hogy az egyesületek naprakész, fontos információkkal látják el a tagjaikat. Másrészt a könyvtáros is aktív részese lehet az egyesületi életnek – például képzéseken való részvétellel, vagy ha könyvtára szakmai rendezvénynek ad otthont –, emellett konkrét segítséget is kaphat az egyesülettől. A szakmai szervezetekkel való együttműködés tehát nem elhanyagolható szempont. A vizsgált könyvtárak 28%-a működik együtt a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületével, 15%-uk a Szlovák Könyvtárak Egyesületével (Slovenská asociácia knižníc), 15%-uk pedig a Szlovákiai Könyvtárak és Könyvtárosok Egyesületével (Spolok slovenských knihovníkov a knižníc).

Az utolsó témakör, amelyre kérdőívünkben rákérdeztünk, a pályázati aktivitás. Manapság pályázati források nélkül egyik könyvtár sem tud jelentősen gyarapodni,

programokat szervezni, minőségi szolgáltatásokat nyújtani. A 2023-as évben a vizsgált 209 könyvtár 27,8%-a – azaz 58 könyvtár – nyújtott be valamilyen könyvtárfejlesztési pályázatot. A pályázó könyvtárak többsége a Művészeteket Támogató Alap (Fond na podporu umenia) és a Kisebbségi Kulturális Alap (Fond na podporu kultúry národnostných menšín) forrásaira támaszkodott. Ezenkívül egyes könyvtárak a TESCO támogatási rendszerében is részt vettek, míg a városi könyvtárak számára a városi költségvetési források is lehetőséget jelentenek.

4. Összefoglalás

A kutatási eredmények is jól mutatják, mennyiféle szempont befolyásolja egy könyvtár működésének minőségét. A 2019-es kutatás adatai szerint a stagnáló könyvtárak aránya 14,43% volt, ami 2024-re 19,7%-ra emelkedett. Konkrétan 100 község és 17 iskola nyilatkozta azt, hogy könyvtáruk stagnál. Ez az úgynevezett tetszhalott állapot. Van, de még sincs. Bár a könyvállomány és a könyvtár is valamilyen formában nyilvánított, tényleges tevékenység nem folyik, mintha csupán a szőke herceget várnák a fehér lovon, vagy épp a hóhért. Több könyvtárfenntartó jelezte, hogy fontolgatják a könyvtár megszüntetését, mivel „senki nem keresi a könyveket”, ugyanakkor maga a folyamat is terhes számukra. Vagy csupán a lelkiismeretük nem engedi?

A probléma lényegét mi abban látjuk, hogy a könyvtárfenntartók nincsenek tisztában a könyvtárak megváltozott szerepével. Nem ismerik a könyvtár mint harmadik hely lehetőségeit. Nincs tudomásuk arról, milyen sokrétű szerepet tölthet be a könyvtár a közösségi életben. Gyakran csak a könyvekig látnak, és azt hangsúlyozzák, hogy ma-napság egyre kevesebben olvasnak, ráadásul a tartalmak nagy része elérhető az interneten. Szerencsére akadnak pozitív példák is, ahol újjáélesztik a könyvtárakat, fejlesztik. Ilyen például Ágcsernyő, Negyed, vagy a Városi Könyvtár Szepsiben.

Biztosak vagyunk benne, hogy a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete – amely kutatásunk adatainak elsődleges célcsoportja – a létrejött adatbázissal olyan eredményeket kap, amelyeket tevékenységének tervezéséhez hasznosítani tud: konkrét adatokkal, felfrissített kapcsolatokkal tudja szervezni képzéseit és érdekképviselési munkáját.

Irodalom

<https://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/kulturne-dedicstvo/kniznice/kniznice/>
<https://nivam.sk/adresar-skolskych-kniznic/>
<https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/126/>
<https://www.scitanie.sk/>
<https://www.sodbtn.sk/obce/>
<https://szmke.sk/research>
<https://szmke.sk/research2024>
<https://telepulesek.adatbank.sk/>

DÓRA TEGDES EGYHÁZI

LIBRARY SITUATION IN SETTLEMENTS SIGNIFICANT FOR THE HUNGARIAN MINORITY IN SLOVAKIA IN 2024

This study presents research aimed at mapping the operational status and provision of library services in settlements with a Hungarian majority population in Slovakia. The analysis was conducted as a follow-up to the 2019 baseline survey, providing an opportunity to compare changes observed over the intervening years. Both surveys were supported by the Cultural Fund for National Minorities (KULT MINOR), and members of the Association of Hungarian Librarians in Slovakia actively participated in the data collection. The 2019 research was based on the 2011 census data, whereas the 2024 research utilized the 2021 census data. The number of settlements examined decreased from 388 to 361, a trend also indicative of demographic shifts. The results emphasize that numerous distinct factors influence a library's operational quality.